

1. Резолюция съезда делегатов и другие материалы по проведению 1-го съезда представителей украинского населения, проживающего в Пряшевской области Восточной Словакии // Центральный державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Фонд 1. Центральный комитет КПУ. Документи загального відділу (таємна частина). – Опис 23 (1941-1946 рр.). – Одиниця збереження 1461.
2. A VM Prešov, f. Spomienky. Zápis rozhovoru s Ivanom Židovským v Sabinove dňa 18. decembra 1965. Zapsal Š. Pažur.
3. Brod, T.: Československo a Sovětský svaz 1939 - 1945. Moskva - objeť u pouto. Praha 1992.
4. Dejiny SNP. III zväzok.
5. ŠOBA Prešov, fond UNR 1945-1948.
6. A ZRUSR Prešov, fond UNRP, a. j. 341.

SUMMARY

Marian Gaidosh, Svitlana Roman. UKRAINIAN HUMAN COUNCIL IN PRESOV IN THE CONTEXT OF TRYING TO SOLVE THE QUESTION OF UKRAINIAN IN AFTER WAR PERIOD IN EASTEN EUROPE

In the article described the activity UHCP in the year 1945 which solve the problems of the ukrainian population of the Easten Slovakia on the historical side of alternative variants of solving the ukrainian question in the region of Central Europe after Second World War.

*Ферков Оксана
(м. Ужгород)*

ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ УГОРСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX ст.

Переважна більшість галузів науки виводить свою історію з першої половини XIX ст. Досягнення у порівнянні з попереднім часом визначальні. Абсолютизм і становість, прагнучи до раціонального устрою держави, потребували досконалого знання відносин, ця потреба прискорила вивчення історії, географії, статистики Угорщини. Виходячи з того що знання гуманітарних і суспільних наук стало невідомою умовою для тих хто займався політикою і громадським життям, чи просто цікавився нею, ці науки мали авторитет у найширших колах. Отже, бачимо що суспільні відносини, громадське життя, розвиток держави, вимагали активізації історіографічних пошуків в Угорщині в кінці XVIII – на початку XIX ст.

У XVIII ст. у Європі, як наслідок першої наукової революції, відбулося утворення нового класичного типу науки [16, 22]. Ще вчені епохи Просвітництва створили нові теорії про природу, суспільство та історію, про які вели дискусії між собою та поширювали в широких колах громадськості. Із 1770 р. їхні погляди почали впливати на суспільні та політичні порядки більшості країн Європи.

Показником суттєвих змін у науковому пізнанні стало зростання його самосвідомості. Історико-наукові знання набувають систематизованого характеру, з'являються перші узагальнюючі схеми історії та класифікації наук. Історико-наукові знання цього періоду існували або у вигляді загальних схем історії наук, людського розуму, або історії окремих галузей знання (історія медицини, історія математики).

Зростаюча економічна та політична інтеграція світу сприяла процесам культурного обміну між різними народами. Це стало стимулом для збагачення і прискорення еволюції кожної окремої національної культури. З'явилися універсальні явища, що поширилися світом і стали надбанням культури різних народів, невтрачаючи, однак, на національному ґрунті своїх неповторних рис. Таким універсальними явищами стали течії культурного і наукового процесу – романтизм, реалізм, натуралізм та ін.

Відомо, що кінець XVIII – початок XIX ст. пов'язаний з розвитком нового ідейного напрямку – романтизму. Становлення романтизму зумовлене багатьма причинами, найважливішою з яких був історичний досвід європейських революцій, передусім Великої французької. Французька революція схвилювала політичний і суспільний лад всієї Європи. Романтизм намагався протиставити утилітаризмові й нівелюванню особистості свободу й досконалість, пафос особистої суспільної незалежності. У романтизмі співіснують утвердження самоцінності духовно-творчого життя людини, зображення сильних пристрастей, заклики до національно-визвольної боротьби, прийняті

мотивами "світового зла", ідеалізацією минулого зокрема середньовіччя, а релігійно-містичним настроєм. Саме антитеза мрії та дійсності стає однією з найбільш суттєвих і визначальних рис романтизму.

У пошуках своїх ідеалів романтики зверталися до минулого, де знаходили приклади чистого благородства й служіння не грошам та химерним цінностям суспільства, а високим ідеалам Батьківщини, Віри, Любові. Не випадково деякі романтики-теоретики бачили одним з нагнеників своїх принципів Ісуса Христа, який приніс у брудний світ гріха та страждання ідеали безкорисної любові та надію на спасіння у світі іншому.

На початку XIX ст. виникла своєрідна мода на інтерес до фольклору. Ще Велика Французька революція викликала суттєві зміни в ставленні до народу. Тепер маси простих людей заявили про себе як про рушійну силу історії, що визначає не лише перемогу революції, а й її поразку.

Для даного періоду в Угорщині характерною була боротьба проти феодалізму, який відживав свій вік, проти всіляких проявів національного гніту за збереження і примноження національної мови, культури, традицій [6, 330]. Такі риси розвитку культури властиві для першої половини XIX ст., коли проходило формування національної культури, освіти та наукових знань в Угорщині.

На початку XIX століття зростала роль угорської національної мови. Рух за впровадження угорської мови в усіх сферах політики і культури очолили Д.Бешеней та Ф.Казинці. У 1806 р. імператор Франц I видав указ "Ratio edukationis", згідно якого значно обмежувався природничий напрямок у навчанні, а збільшувалася кількість гуманітарних профілів. Розвиток суспільних наук в цей період відбувався повільніше, ніж інших галузей культури. Але і тут під впливом соціально-економічних змін проходять деякі зрушення. Угорська історична наука ще тільки вступала в період свого розвитку та організаційного оформлення. Про остаточне становлення угорської історіографії можна говорити тільки після компромісу 1867 р.

Історіографія у XIX ст. отримала особливий статус. Завдяки стабільній філософській основі історія здобула остаточну перемогу над філософією, давньою своєю суперницею. Дедалі зростає роль історіографічного елементу у зв'язку зі зміною статусу самої історичної науки. У перші десятиліття XIX ст. історія остаточно відокремлюється від словесності, завершується перехід від аматорства до професійних занять історією. Важливе значення для історичної науки мало створення у 1802 р. у Пешті за ініціативою Ференца Сечені Угорської Державної бібліотеки [6, 332]. На такій основі Збори угорських станів у 1808 р. видали документ про заснування Угорського Національного музею, а в 1826 р. розпочало свою діяльність "Угорське наукове товариство" (пізніше перейменоване на Академію).

До цього часу в країні не було організаційного керівництва з вивчення тих, чи інших галузей науки, і тільки Академія сприяла систематичним заходам для розвитку угорської мови, культури, історії, підтримувала національну та історичну пам'ять і самосвідомість.

Впадає у вічі те, що для історичних знань Угорщини першої половини XIX ст. характерні такі риси, які спостерігалися у розвитку гуманітарної сфери в країнах Європи, а також на українських землях. Під впливом німецького романтизму відбувається перехід до культу народності. Провідним інтересом стає збирання етнографічних матеріалів, здебільшого фольклорних.

Важливо те, що під керівництвом Академії Наук Угорщини проводилися перші ґрунтовні джерелознавчі роботи, зокрема підготовлено видання багатотомної серії писемних пам'яток середньовічної історії Угорщини – Monumenta Hungariae historia [17, 224].

Хоча угорська історіографія, як наука, почала формуватися у першій половині XIX ст., але певні прояви історичних пошуків були ще в попередньому столітті. Переважна більшість праць носила узагальнюючий характер, містила елементи історико-топографічних, етнографічних описів. Авторами писали на латині, або німецькою мовою.

Серед провідних науковців кінця XVIII–XIX ст. доцільно назвати М.Бела, А.Сірмаї, С.Катона, які були справжніми вченими-енциклопедистами. Хоча М.Бел жив і творив у першій половині XVIII ст. вважаємо за доцільне в загальних моментах згадати його наукові пошуки, адже вони значно вплинули на історичні дослідження наступних десятиліть.

Перші широкомасштабні видання джерел в Угорщині пов'язані саме з діяльністю Матея Бела (1684–1749). Він один з найвизначніших вчених Угорщини XVIII ст. Мав енциклопедичні знання з усіх сфер гуманітарних наук, справжній полігістор. Зрозуміло, що найповніший мірі розвивав свої таланти у сфері вивчення минулого держави та краєзнавства, газулей, що у ті часи були особливо популярними.

Народився М.Бел у Верхній Угорщині у змішаній угорсько-словацькій сім'ї [9, 1163]. Його життя та діяльність тісно пов'язана з багатомовною інтелігентною Північно-східних країн держави, з інтелігенцією «Hungarus». Свої різнобічні знання здобував у Галле. Хоч він вмів писати та розмовляти на багатьох мовах, але свої наукові праці писав виключно на чистій, науковій латині, яку розуміли в усіх регіонах Угорщини.

Найбільше часу та енергії М.Бел віддавав підготовці та публікації своєї фундаментальної праці з історії Угорської держави, яка визволилася з-під турецького гніту. Це праця Історико-географічне знайомство з новою Угорщиною, видане 1735–1742 рр. у Відні [1]. Це видання стало в нагоді абсолютній державній владі, але найбільше відображало інтереси вітчизняного господарства, яке особливо швидкими темпами почало розвиватися. Праця містить скрупульозний географічний, краєзнавчий, господарський, етнографічний, історичний опис комітатів Угорщини. Основою дослідження стали опубліковані, рукописні архівні джерела та почуті і побачені самим автором події громадсько-політичного життя. Варто зауважити, що наукові пошуки М.Бела у певній мірі вже відображають у просвітницькі ідеали. Його діяльність визнана далеко за межами Австрійської імперії. Він був членом закордонних наукових товариств і став засновником першого австрійського наукового

вого товариства. На початку століття він уклав проект історії угорської мови та літератури [2], пов'язаний з його прагненням стати членом Берлінської академії. У даному проекті М.Бел займався думкою про необхідність заснування угорського наукового товариства. Звісно, діяльність М.Бела не могли не зачіпати проблему видання історичних джерел, у 1746–1748 рр. Побачили світ три томи збірника документів. Видання збагатив своїми коментарями, що є позитивним моментом у розвитку джерелознавства, археографії тощо.

Безперечно, діяльність М.Бела далеко переступила межі церковної історії. Згадана багатотомна праця має також і джерелознавче значення, адже виклад матеріалу збагачений цитатами документів та текстами грамот. Окрім перерахованих робіт М.Бел розпочав видання нарративних джерел угорської історії [4].

Відзначимо, що праці М.Бела служили головним джерелом географічних та історичних знань протягом майже усього XVIII ст. Він листувався з багатьма закордонними вченими, зокрема із науковцями Академії Наук Росії.

З погляду краєзнавства наукова спадщина М.Бела має наукову цінність, адже відомості про комітати Закарпаття містяться у “Географічний огляд Угорщини, як зразок історико-географічного пізнання Угорщини” [5, 318]. В окремій частині – “Comitatus Bereghiensis” автор так розповідав про жителів цього регіону: “Rutheni et Valachi, utriusque Greci ritus...”. [5, 209]. Далі з описом головного міста комітату – Мукачева, М.Бел називав міста Берегово, Вари та ін. У розповідях згадує і Ф.Корятовича, як князя Мукачева: “Theodora Koriatovicho duce Muncashiensis...” [5, 215]. У параграфах присвячених комітатам Угоча і Мараморощ автор говорив так про жителів цих земель: “...ocupant comitatum Hungari, Rutheni, Valachi...” [5, 213], тобто, “населення комітату – угорці, русини, волохи”. Звичайно, праці М.Бела містять інформацію з минулого як угорської держави, так і її частини – території історичного Закарпаття, що підкреслює її багатогранність. Окремі з названих досліджень М.Бела є у відділі рукописів та стародруків бібліотеки УжНУ, вони можуть послужити джерелом дослідження широкого кола проблем історії.

У витоків угорської історичної науки стояв Катона Іштван (1732–1811), езуїтський історик. Він народився 13 грудня 1732 року в Больк, помер 17 серпня 1811 року у Калочі [10, XI, 343].

Працював у Надьсомбаті, а з 1773 р. – професор Пештського університету. Згодом бібліотекар в Естергомській єпископській бібліотеці, потім живе у Калочі. У політичних дискусіях 90-х рр. XVIII ст. Він був автором анонімних листівок на захист феодальної церкви. Завдяки великій джерельній базі його праці донині залишаються популярними у середовищі науковців. С.Катона був одним із фундаторів угорської історіографії.

Великий фактичний матеріал містить його фундаментальній латиномовній праці з історії Угорщини та її регіонів у 42 томах під заголовком “Критична історія Угорщини” [7]. Перші два томи побачили світ у 1779 р. Це історія перших угорських королів династії Арпадовичів, починаючи від Стефана I. Крім “Критичної...” вийшла “Прагматична історія Угорщини” у двох

частинах [8]. Перша частина присвячена династії Арпадовичів до Андрія II, друга – династії Анжу та Габсбургів. Цікавою є структура роботи: розділи мають підрозділи, у яких говориться про генеалогію, політичну діяльність, релігійну політику кожного з королів та подана їх хронологія.

С.Катона будучи прихильником династії Габсбургів, робив свої висновки у світлі вимог офіційної австрійської історичної науки. Закарпатські комітати і їхню історію зображував у взаємозв'язку з іншими регіонами королівства. Сміливо можемо назвати праці С.Катони джерелознавчими, адже виклад історії Угорщини збагачена документальними матеріалами, які слідують одна за одним, автор коментує їх, пояснює і навіть робить спробу критичної оцінки того чи іншого джерела. Протягом XIX ст. праці С.Катони служили джерелами дослідження для інших вчених. Хоча угорський історик створив фундаментальну історію Угорщини і не конкретизував минуле окремих регіонів (комітатів), однак наведені джерела, фактичний матеріал у значній мірі доповнюють відому картину історичного розвитку Угорщини у тому числі і нашого краю – Закарпаття.

У наукових колах Угорщини на рубежі XVIII–XIX ст. виділяється праця Антонія Сірмаї (1747–1812). Антоній Сірмаї – земплінський поміщик, краєзнавець, письменник та суддя апеляційного суду.

Народився 20 січня 1747 року у Пряшеві, помер 19 вересня 1812 року у Сінер [11Ю, XIII, 203]. Цивільну кар'єру почав у Земплінській жупі, як головний нотаріус, при вступі на престол Йосифа II він був автором вітального листа. 1786 року працював у суді в Буді, а через рік став головою королівського суду у Пряшеві та придворним радником. Через два роки коли вже майже вже зазнала поразки система централізації та германізації, від Земплінської жупи він склав петицію проти введення німецької мови в адміністративній структурі. У 1790 та 1796 р. був делегатом до державних Зборів у Братиславі (Пожоні). Цим і завершилася політична кар'єра, бо зростаючий консерватизм не міг сприйняти його релігійне та політичне вільнодумство. 20 жовтня 1797 року його усунули із посади. А.Сірмаї у своєму маєтку в оточенні багатой бібліотеки давніх грамот, колекції мінералів та нумізматики, поринувся у різнобічні наукові пошуки. Так з'явилися його дослідження з минулого Земплінської, Угочанської, Сатмарської жупи, округу Токая тощо [12; 13; 14; 15]. Разом з цим займався генеалогією королів Угорщини, знатних родів регіону, у тому числі своєї сім'ї. У 1811 р. написав історію власного роду. Пошуки та дослідження А.Сірмаї носили енциклопедичного спрямування, у них містяться топографічні, географічні описи комітатів Північної Угорщини, відомості з політичного життя регіону. Хронологічно дослідник виклав події з другої половини XI ст. і до кінця XVIII ст. Праці А.Сірмаї мають неабияку наукову цінність, висвітлюють історію північно-східного регіону Угорського королівства. В основі досліджень вченого покладені джерела знайдені ним у місцевих архівах, багато оригіналів ніде раніше не публіковані. Недоліком А.Сірмаї є його часто упереджене ставлення до використаних матеріалів чи документів, іноді він навіть не вказує на походження цитованих уривків.

Праці А.Сірмаї протягом усього XIX ст. використовувалися науковцями як джерела вивчення історії Угорщини і окремих її комітатів. Більше того знали його і за межами держави, зокрема український історик початку XX ст. Михайло Грушевський у своїй "Історії України-Руси" згадує цього угорського вченого і називає його праці. Окремі латиномовні праці А.Сірмаї перекладені на угорську мову у кінці XIX ст. В останні десятиліття у середовищі істориків нашого краю праці А.Сірмаї призабулися (як і інших латиномовних авторів), хоча, безперечно, вони містять науково цінну інформацію стосовно історичного розвитку Закарпаття і навколишніх територій.

Отже, бачимо що наприкінці XVIII – початку XIX ст. у середовищі наукових кіл Угорщини виділяються постаті які активно займаються історичною, джерелозначною роботою. Для розвитку історичних знань в Угорщині властиві тіж риси, які спостерігаються у розвитку гуманітарної сфери в країнах Європи. Тобто, угорська історіографія розвивалася не відособлено від здобутків світової історичної науки. Біля витоків угорської історичної науки стояли такі великі постаті як М.Бел, С.Катона, А.Сірмаї. Наукові здобутки цих вчених, безперечно, є частиною скарбниці історіографії Угорщини.

1. Bel Mathias. Notitiae Hungariae novae historico – geographicae. – Viennae, 1735–1742. – Т. 1–6.
2. Bel Mathias. Historiae linguae Hungariae libros duos edere parat. – Berlin, 1713.
3. Bel Mathias. Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. – 1-3. – Bécs.
4. Bel Mathias. Adparatus ad historiam Hungariae. – I.decas. – Posenii, 1735; II.decas. – 1745,1746.
5. Bel Mathias. Compendum Hungariae Geograficum ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico – geograficae. – Poseni et Pestini, 1792. – 318 p.
6. Bertényi Iván, Gyapay Géza. Magyarország rövid története. – Budapest., 1997. – 506 p.
7. Katona St. Historia critica regum Hungariae. t. 1-42. Budae, 1779-1817.
8. Katona St. Historia pragmatica Hungariae. – Budae, 1782. – pars.1. – 906 p.; 1784. – pars.2. – 896 p.
9. Magyar Életrajzi Lexikon. 1 2. Köt. – Budapest., 1981. – 877. – 787 o.
10. Révai lexikon. – XI. Köt. Jób- Kontur. – Bp., 1914. – 345 o.
11. Szinnyi József. Magyar írók élete és munkái. – Bp., 1897. – V.köt. – Bp., 1909. – XIII. Köt.
12. Szirmay Antal. Notitiae historica comitatus Zempleniensis. – Budae, 1804. – X+374p.
13. Szirmay Antal. Notitiae politica, historica, topographica incyliti comitatus Ugochiensis. – Budae, 1805. – XVI+202 p.
14. Szirmay Antal. Notitiae topographia, politica incyliti comitatus Zempleniensis. – Budae, 1803. – XII+485 p.
15. Szirmay Antal. Szatmárvármegye fekvése, történeti és polgári esmerete. – Budae, 1809. – 1 köt. – XII+258p; 1810. – 2 köt. – 392 p.

16. Колесник І. Українська історіографія. XVIII – початок XX століття. – К.: Генеза, 2000. – 254 с.
17. Краткая история Венгрии. С древнейших времён до наших дней. – М.: Наука, 1991. – 608 с.

SUMMARY

Oksana Ferkov. DIE HERVORRAGENDEN PERSÖNLICHKEITEN HUNGARISCHEN HISTORIOGRAFIE ENDE XVIII – ANFANG XIX. JAHRHUNDERT

Der Autor schenkt Aufmerksamkeit nach der Eigentümlichkeit geschichtlichen forschungen in Ungarn Ende XVIII – Anfang XIX. Jahrhundert. Unter dem Erforschung dieser Zeitraum charakterisiert wissenschaftliche Handlung Mathias Bel, Stephan katona, antonius Szirmay. Autor erzählt über daß benennungen geschichteren an sammeln und erforschen die historischen Quelle teilnehmen, sie schließen über die Vergangenheit das Heimatland und ihre Regionen.